

พงศาวดารภาคอีสาน

ฉบับของ

142

พระสุนทรราชเดช (เจ้า ปะทุมชาติ)

กรมการพิเศษ

จังหวัดอุบลราชธานี

แจกในการกฐินพระราชทาน

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต

เสนาบดีกระทรวงธรรมการ

ณ วัดทุ่งศรีพินาราม

พุทธศักราช

๒๔๗๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีทอง

พงศาวดารภาคอีสาน

ฉบับของ

๖๕๑

พระสุนทรราชเตช (แช่ ปะทุมชาติ)

กรมการพิเศษ

จังหวัดอุบลราชธานี

แจกในการภูมิจินพระราชทาน

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโชนันนิวัต

เสนาบดีกระทรวงธรรมการ

ณวัดหงส์รัตนาราม

พุทธศักราช ๒๔๗๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ศรีหงส์

พงศาวดารภาคอีสาน

ฉบับของ

พระสุนทรราชเตโช (เจ้า ปะทุมชาติ)

กรมการพิเศษ

จังหวัดอุบลราชธานี

เรื่องพงศาวดารและแผ่นศิลาเลขที่ท่านได้จารึกไว้แต่ก่อน
เดิมได้ความว่า เดิมตระกูลที่จะได้มาตั้งเป็นเมืองยโสธร มี
พ่อตาแม่ยายชื่อว่า พระตา พระวอ ตั้งอยู่ บ้านหนองบัวลุ่มภู

แขวงเวียงจันทน์บุรี มีบุตรเจ้าล้านช้างคนหนึ่ง ออกมาแต่
เวียงจันทน์บุรี มาอาศัยอยู่กับพระตา พระวอ ในขณะนั้นช้าง
เวียงจันทน์บุรี หามิคนใดจะนั่งเสวยเมืองจันทน์บุรีมิได้ จึง
มาเชิญเอกษัตริย์บุตรเจ้าจันทน์บุรี ที่มาอาศัยอยู่กับพระตา
พระวอ บ้านหนองบัวลุ่มภูขึ้นเป็นเจ้าจันทน์บุรี ในขณะนั้นเจ้า
จันทน์บุรี จึง แต่งให้กรมการออกมาขอเอาบุตรหลานของพระตา

๑. บ้านหนองบัวลุ่มภู ^๕ ต่อมาตั้งขึ้นเป็นเมือง เรียกว่าเมืองกมุทาสัย บัดนี้เป็นอำเภอ
เรียกว่าอำเภอหนองบัวลำภู ^๕ ขึ้นจังหวัดอุบลราชธานี มณฑลอุดร

พระวอ ไปเป็นห้าม ทางพระตา พระวอ ไม่ยอมให้บุตรหลาน
 เป็นห้าม ข้างเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีจึงจัดเอากำลังมาจับได้ตัว
 พระตาไปมา แล้วท้าวพระวอ ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำ ท้าวคำผิง
 และท้าวหมม จึงพาพวกพันธมิตรพี่น้องอพยพหนี จะไปนครจำปาศักดิ์
 ครั้นมาถึงดงสิงห์โลก สิงห์ท่า ท้าวหมมบุตรหลานพระวอจึงพา
 ครวหนึ่งพักอยู่ดงสิงห์โลก สิงห์ท่า ท้าวหมมเป็นคนครอบครอง
 บ้านสิงห์โลก สิงห์ท่า ท้าวพระวอ ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำ ท้าว
 คำผิง ท้าวทิดพรม ไปตั้งอยู่บ้านดู่ บ้านแก เจ้าเมืองเวียง
 จันทน์บุรีจึงแต่งให้เพี้ยสุโกและอรรคชาติ (ห้าทอง) เอาไพร่
 พลลงไปขอเอาครวพระตา พระวอ ท้าวคำผิง บ้านดู่ บ้านแก
 ริมห้วยพริ้งแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ จึงบอกให้เพี้ยสุโก
 อรรคชาติ (ห้าทอง) ว่า ให้ไปเกลี้ยกล่อมเล่าโลมเอาเทอญ
 ข้างเพี้ยสุโก อรรคชาติ (ห้าทอง) ว่าได้คำสั่งของเจ้านครจำป
 ศักดิ์แล้ว ก็ทำตัวมีอำนาจออกมาว่าจะจับผูกมัดเอา ท้าวพระวอ
 และท้าวฝ่ายหน้า บ้านดู่ บ้านแก ไม่ยอมกลับคืนไปเมือง
 เวียงจันทน์บุรีกับเพี้ยสุโก อรรคชาติ (ห้าทอง) ข้างเพี้ยสุโก
 และอรรคชาติ (ห้าทอง) ก็เลยโกรธชิงขึ้นว่า จะจับเอาตัว
 พระวอและท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำ แต่พระวอ ท้าวฝ่ายหน้าและ
 ท้าวคำไม่ยอมให้จับ ก็เลยเกิดความวิวาทกันที่บ้านดู่ บ้านแก
 ข้างพระวอ ท้าวฝ่ายหน้าและท้าวคำ จึงแต่งให้ท้าวคำผิงไปขอ

เขากำลังกับเจ้านครจำปาศักดิ์ เจ้านครจำปาศักดิ์หาให้กำลังไม่
 ท้าวคำผิงจึงกลับคืนมาหาพระวอ ท้าวฝ่ายหน้าและท้าวกำ ข้าง
 เพี้ยสุโข วรรคชาติ (ห้าทอง) รู้กระแสรว่า พระวอ ท้าวฝ่ายหน้า
 และท้าวกำ แต่งให้ท้าวคำผิงไปขอเอากำลังกับเจ้านครจำปาศักดิ์
 จึงแต่งให้เพี้ยแก้วอาสาขึ้นไปขอเอากำลังกับเจ้าจันทบุรี ข้าง
 พระวอ ท้าวฝ่ายหน้าและท้าวกำรู้กระแสร จึงได้แต่งให้เพี้ยแก้ว
 โยธา เพี้ยแก้วท้ายช้าง ลงไปทูลขอเอากำลังทัพกับพระเจ้าตาก
 ณกรุงเทพฯ ฯ พระเจ้าตากจึงโปรดให้เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยา
 สุรสีห์คุมเอากองทัพขึ้นมามาเมืองนครจำปาศักดิ์ ก็ยังหามาถึงเมือง
 นครจำปาศักดิ์ไม่ ฝ่ายข้างเพี้ยสุโข วรรคชาติ (ห้าทอง) รู้
 กระแสรว่ากองทัพใหญ่จะขึ้นมาแต่กรุงเทพฯ ฯ จึงพากันลอบมอง
 จับเอาพระวอไปได้ แล้วก็เลยเอาพระวอไปมาเสวยริมน้ำห้วยพริ้ง
 ในคืนนั้น ยังแต่ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำผิง ท้าวกำ และท้าว
 ทิตพรม รักษาควบคุมเอาไพร่พลไว้ที่บ้านคู บ้านแก ครั้นเจ้า
 แม่ทัพใหญ่ขึ้นมาถึงกลางทาง จึงใช้ทูตถอรหัสสาส์นขึ้นมาถึง
 พระวอ ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวกำ ท้าวคำผิง และท้าวทิตพรม ฝ่าย
 ข้างเพี้ยสุโข วรรคชาติ (ห้าทอง) แจ้งกระแสรข้อความว่ากอง
 ทัพใหญ่กรุงเทพฯ ฯ จะมาถึงแล้ว เพี้ยสุโข วรรคชาติ (ห้าทอง)
 ก็เลยพากำลังหลบตัวหนีขึ้นไปทางเมืองเวียงจันทบุรี ครั้น
 เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ แม่กองทัพใหญ่ขึ้นมาถึงเมือง

นครจำปาศักดิ์ จึงเรียกหาเอาตัวพระวอ ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำ
 ท้าวคำผง และท้าวทิดพรหม เข้าไปตามดูพวกพลทหารเมืองเวียง
 จันทน์อยู่ที่ไหน พวกท้าวฝ่ายหน้าจึงทราบเรียนเจ้าพระยาจักรี
 เจ้าพระยาสุรสีห์ว่า เมื่อข้าพเจ้ามีใบบอกลงไปขอกองทัพนคร
 เทพ ฯ ในขณะนั้นเพี้ยสุโก อรรคชาติ (ห้าทอง) รู้ ก็ลอบ
 มองเข้ามาจับเอาตัวท้าวพระวอ ได้ตัวท้าวพระวอไปแล้วก็เลยเอา
 ท้าวพระวอนำขึ้นมาช่วยพริ้ง ครั้นเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์
 แม่ทัพใหญ่มีราชสาส์นขึ้นมาถึงข้าพเจ้า ฝ่ายข้างเพี้ยสุโก
 อรรคชาติ (ห้าทอง) รู้ว่า ฯ พณ ฯ มาถึงแล้ว เพี้ยสุโก
 อรรคชาติ (ห้าทอง) กลับมารมของ ฯ พณ ฯ ก็หลบตัว พา
 กำลังขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ ฯ พณ ฯ ตรัสถามว่า คนไหนเป็น
 เจ้านครจำปาศักดิ์ ข้าศึกเกิดมีในท้องแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์
 ทำไมจึงไม่เอากำลังมาช่วย มีใจเพิกเฉยเสีย ท้าวฝ่ายหน้า
 ท้าวคำผง และท้าวทิดพรหมจึงเรียนว่า เมื่อเพี้ยสุโก อรรคชาติ
 (ห้าทอง) มาสู้รบกับพวกข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าก็ใส่ให้ท้าวคำผง
 ไปขอเอากำลังเจ้านครจำปาศักดิ์มาช่วยแรงพวกข้าพเจ้า เจ้านคร
 จำปาศักดิ์ก็หาให้กำลังไม่ ฝ่ายเพี้ยสุโกอรรคชาติ (ห้าทอง) รู้
 กระแสว่า พวกข้าพเจ้าไปขอเอากำลังกับเจ้านครจำปาศักดิ์ ก็เลย
 มีใบบอกขึ้นไปขอกำลังกับเจ้าเมืองเวียงจันทน์ พวกข้าพเจ้าก็
 น้อยตัว เห็นจะกำลังเมืองเวียงจันทน์บุรีไม่ได้ จึงได้มี

ไปบอกลงไปกราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ จึงโปรดให้
 ฯ พณ ฯ ขึ้นมา เจ้านครจำปาศักดิ์ก็หาได้ดูแลไม่ ฯ พณ ฯ
 จึงมีบัญชาต่อท้าวฝ่ายหน้า ท้าวกำ ท้าวคำผง และท้าวทิดพรหมว่า
 ถ้ามีคำจริงดังนั้นก็พาเราไปหาเจ้านครจำปาศักดิ์เทอญ เราจะได้
 เรียกเอาตัวมาถามดู ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำผง และท้าวทิดพรหม
 จึงพา ฯ พณ ฯ ไปหาเจ้านครจำปาศักดิ์ พักอยู่ที่วัดศรีเกิด
 ขณะนั้นเจ้านครจำปาศักดิ์รู้ว่า ฯ พณ ฯ พักอยู่ที่วัดศรีเกิด เจ้า
 นครจำปาศักดิ์ก็เลยลงเรือล่องไปพักอยู่ที่บ้านหัวดอนชัย ฯ พณ ฯ
 จึงใช้คนไปตามเอาตัวเจ้านครจำปาศักดิ์ ได้ตัวเจ้านครจำปาศักดิ์
 มาแล้ว ฯ พณ ฯ จึงตรัสถามว่า ข้าศึกเกิดในท้องแขวงเมือง
 จำปาศักดิ์ เจ้านครจำปาศักดิ์ทำไมจึงไม่ช่วย เจ้านครจำปาศักดิ์
 จึงกราบเรียนว่า เมื่อเพี้ยสุโก วรรคชาติ (ห้าทอง) ถู้อาตรา
 เจ้ากรุงจันทบุรีมาถึงข้าพเจ้า ขอเอาครอบครัวท้าวฝ่ายหน้า ท้าว
 กำ ท้าวคำผงและท้าวทิดพรหม ที่มาตั้งอยู่บ้านดู่ บ้านแก ขึ้นไป
 จันทบุรีตามเดิม ข้าพเจ้าก็ได้ให้เพี้ยสุโก วรรคชาติ (ห้าทอง)
 เลี้ยกล่อมเอาตามใจไพร่สมักร เพี้ยสุโก วรรคชาติ (ห้าทอง)
 ไปถึงบ้านดู่ บ้านแก ก็ทำตัวมีอำนาจจะผูกมัด ข้างฝ่ายพระวอ
 ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวกำ ท้าวคำผง และท้าวทิดพรหมไม่ยอมขึ้นไป
 เลยไม่ยอมให้ผูกมัด ก็เลยเกิดความวิวาทรบกัน ครั้นที่หลังท้าว
 พระวอ ท้าวกำ ท้าวฝ่ายหน้า จึงใช้ให้ท้าวคำผงมาขอเอากำลังกับ

ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่รู้จักที่จะให้กำลังไป เหนายบ่าวเป็นข้าศึก
 แก่กัน ครั้นข้าพเจ้าจะให้กำลังไป กลัวเมืองเวียงจันทน์บุรีจะว่า
 ข้าพเจ้าเอาใจช่วยพวกท้าวพระวอ ฯ พณ ฯ จึงมีบัญชาว่า เจ้า
 นครจำปาศักดิ์มีความผิดเป็นอันมาก จะคุมเอาตัวลงไปกรุงเทพฯ ฯ
 ขณะนั้น ฯ พณ ฯ จึงภาคโทษเจ้านครจำปาศักดิ์ไว้ ครั้งหนึ่ง
 ฯ พณ ฯ จึงมีบัญชาถามท้าวทิดพรหมว่า ครั้นนี้พระเจ้าอยู่หัวโปรด
 ให้เรามารบข้าศึกเมืองเวียงจันทน์บุรี ที่มาตั้งอยู่บ้านดู่ บ้านแก
 ครั้นเรามาถึงแล้ว หาได้รับข้าศึกตามท่านโปรดมาไม่ ให้ท่าน
 ทั้งปวงพาเราไปคูเมืองเวียงจันทน์บุรีเทอญ ขณะนั้นท้าวฝ่ายหน้า
 ท้าวกำผิง และท้าวทิดพรหม ก็เลยพา ฯ พณ ฯ ขึ้นไปถึงพันพร้าว
 ที่ริมแม่น้ำโขงใกล้เคียงกับเมืองเวียงจันทน์บุรี ขณะนั้นเจ้าอัน
 ผู้เป็นเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีหลบตัวหนีขึ้นพึ่งเจ้านครหลวงพระบาง
 ครั้น ฯ พณ ฯ มีราชสาส์นไปถึงเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรี ยังแต่
 เจ้าอุปราช ดมหน้า ดมหลัง นำเอาราชสาส์นออกมาหา ฯ พณ ฯ
 อยู่ที่พันพร้าว ฯ พณ ฯ จึงถามเจ้าอุปราช ดมหน้า ดมหลังว่า
 เจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรีหนีไปแห่งใด เจ้าอุปราชบอกว่า เจ้าเมือง
 เวียงจันทน์บุรีหนีตัวขึ้นไปเมืองนครหลวงพระบาง ขณะนั้น
 ฯ พณ ฯ ให้เจ้าอุปราชพาขึ้นไปตามหาตัวเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรี
 ที่เมืองนครหลวงพระบาง ฯ พณ ฯ จึงให้เจ้าอุปราชเข้าไปเชิญ
 เอาเจ้านครหลวงพระบางออกมาหา ฯ พณ ฯ แล้ว ฯ พณ ฯ จึง

ถามเจ้านครหลวงพระบางว่า เจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรุษตัวขึ้นมา
อยู่กับเมืองของท่านนั้นแล้วหนีไปแห่งใด เจ้านครหลวงพระบาง
กราบเรียนว่า เจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรุษยังอยู่ที่นั่น ขณะนั้น ฯ พณ ฯ
จึงให้เจ้านครหลวงพระบางส่งตัวเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรุษออกมาหา
ฯ พณ ฯ เจ้านครหลวงพระบางจึงส่งตัวเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรุษ
ออกมาหา ฯ พณ ฯ จึงถามเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรุษว่า เหตุใด
ท่านจึงแต่งเพี้ยสุโก วรรคชาติ (ห้าทอง) ไปก่อการกองทัณฑ์
แขวงเมืองจำปาศักดิ์ เจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรุษจึงว่า ได้แต่งให้
เพี้ยสุโก วรรคชาติ (ห้าทอง) ไปเกลี้ยกล่อมชอมชูปเอาท้าว
พระวอ ท้ายฝ่ายหน้า ท้าวคำผิง คำนมบ้านเมืองตามเดิม หาได้
ให้ไปคิดก่อการกองทัณฑ์ไม่ ฯ พณ ฯ จึงมีบัญชาว่า ท้าวพระวอ
ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำผิงอยู่บ้านดู่ บ้านแก แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์
เหตุใดจึงได้ให้เพี้ยสุโก วรรคชาติ (ห้าทอง) ไปเกลี้ย
กล่อมเอาขึ้นมาเมืองเวียงจันทน์บุรุษ แล้วเจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรุษ
จึงว่า แต่ก่อนท้าวพระวอ ท้าวคำผิง ท้าวฝ่ายหน้าพาครอบครัวตั้ง
บ้านเรือนอยู่บ้านหนองบัวลุ่มภูขึ้นกับเมืองเวียงจันทน์บุรุษ แล้วพา
กันหลบตัวหนีไปตั้งอยู่บ้านดู่ บ้านแก แขวงเมืองนครจำปาศักดิ์
แต่ณบ่มีมะโรงตรีนึก ศักราช ๑๑๓๓ หาได้บอกกับข้าพเจ้าไม่
ฯ พณ ฯ จึงว่า เจ้าเมืองเวียงจันทน์บุรุษห้ามเหตุ จับเอาตัวท้าว
พระตาผู้ไม่มีผิดมาผลาญชีวิต ท้าวพระวอ ท้าวคำผิง ท้าวฝ่าย

หน้าและท้าวกำกั้วอำนาจเจ้าจันทบุรี จึงได้พาครอบครัวอพยพ
ไปพึ่งเจ้านครจำปาศักดิ์ แล้วเจ้าเมืองเวียงจันทบุรีก็รับว่าได้ฆ่า
ท้าวพระตาจริง ด้วยท้าวพระตาขัดไม่ให้บุตรแก่ข้าพเจ้าไปเป็น
ภรรยา แล้ว ฯ พณ ฯ จึงว่า เจ้าเมืองเวียงจันทบุรีเป็นกษัตริย์
ครอบงำปกครองบ้านเมืองไม่อยู่ในยุคติธรรม กดขี่ข่มเหงแม่บ้าน
น้ำสาว เอาท้าวพระตาไปฆ่า เจ้าเมืองเวียงจันทบุรีต้องตกไป
ตามกัน ฯ พณ ฯ เลยฆ่าเจ้าเมืองเวียงจันทบุรีตกไปตามกัน
อยู่เมืองนครหลวงพระบาง แล้ว ฯ พณ ฯ จึงให้เจ้าอุปราชเป็น
เจ้าเมืองเวียงจันทบุรี แล้วเจ้าเมืองเวียงจันทบุรีคนใหม่กับ
เจ้านครหลวงพระบางเห็นว่า ฯ พณ ฯ มีอำนาจฆ่าเจ้าเมือง
เวียงจันทบุรีได้ เจ้าเมืองเวียงจันทบุรี เจ้านครหลวงพระบาง
จึงยอมถวายดอกไม้เงินทองขึ้นกับกรุงเทพ ฯ แล้วเจ้าเวียง
จันทบุรีจึงจัดเอานางเชียวค่อมบุตรเจ้าเมืองเวียงจันทบุรีคนเก่า
ออกมาถวาย ฯ พณ ฯ จึงแต่งให้พระหลวงขุนหมื่นพาเอานาง
เชียวค่อมลงไปถวายพระเจ้าตากกรุงเทพ ฯ แล้ว ฯ พณ ฯ เลย
กลับลงไปเมืองนครจำปาศักดิ์ แล้วบอกเจ้านครจำปาศักดิ์ว่า
แต่ครั้งท้าวคำผง ท้าวทิดพรหม ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวกำ ท้าวสิง
และท้าวกุลบุตร จะได้ให้ยกขึ้นไปตั้งอยู่ตามลำน้ำพระมูล ถ้า
พระขี เจ้านครจำปาศักดิ์ยอมให้พวกท้าวฝ่ายหน้าขึ้นมาตาม
ลำน้ำ ฯ พณ ฯ ท้าวคำผง ท้าวทิดพรหม ท้าวกุลบุตร และท้าวกำ

ขึ้นมาตั้งอยู่บ้านแจละแมริมลำน้ำพระมูล ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวสิง
ตั้งอยู่บ้านสิงห์ท่าริมลำน้ำพระชี พวกกันเป็นหมวดเป็นกองอยู่ได้
ประมาณ ๒๐ ปี

ครั้น ปีชวดตรีศก ศักราช ๑๑๔๓ เกิดทัพเมืองประทาย

๒

เพ็ชร พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์
เป็นแม่ทัพขึ้นมาปราบปรามกองทัพเมืองประทายเพ็ชร เจ้า
พระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ จึงมีตราขึ้นมาถึงท้าวฝ่ายหน้า ท้าว
คำผง ท้าวทิดพรหม และท้าวกำ ทียกมาจากบ้านดู่ บ้านแก ขึ้น
มาตั้งอยู่บ้านสิงห์ท่า บ้านแจละแมนั้น ให้คุมกำลังลงไปรบ
กองทัพ บรรจบกับเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ที่พระตะบอง
แล้วเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์แม่ทัพใหญ่ พร้อมด้วย
พระยาคณาทรเจ้าเมืองพระตะบอง ท้าวฝ่ายหน้า ท้าวคำผง ท้าว
ทิดพรหม ท้าวกำ และท้าวสิง บ้านสิงห์ท่า บ้านแจละแม คุม
กำลังไปรบเมืองประทายเพ็ชร มีชัยชนะแล้วเจ้าพระยาจักรี
เจ้าพระยาสุรสีห์เลยกลับเข้าไปกรุงเทพฯ พวกท้าวฝ่ายหน้าก็พา
กันกลับคืนมาบ้านสิงห์ท่า บ้านแจละแม ครั้นอยู่มากองทัพจาม
สมมุติเชียงแก้วเขาโองยกมารบเมืองนครจำปาศักดิ์ สมเด็จ

๒. ปีชวดตรีศก ท้าวปีชวดตรีศกศักราช ๑๑๔๓ นั้น ถ้าจุลศักราช ๑๑๔๓ ต้อง
เป็นปีชวด

รับพระราชทานให้ท้าวทิศพรหมเป็นเจ้าเมือง ท้าวกำเป็นอุปฮาด
โปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามสัญญาบัตรตั้งท้าวทิศพรหมเป็นที่พระ
พรหมวงษาเจ้าเมือง ท้าวกำเป็นอุปฮาด ยกบ้านแจะละแมขึ้น
เป็นเมืองอุบล เป็นข้าหลวงเดิม ผูกส่วยนํ้ารัก ๒ เลหต่อเบย
บ้าน ๒ เลหต่อขอด

ครั้นถึง บัณฑิต บมระ โรงเรียนพศก ศักการาช ๑๑๖๕ อุปฮาด (ท่า) ออก
จากเมืองอุบล ไปตั้งอยู่บ้านโคกกงคงพะเนียงริมแม่น้ำโขง แล้ว

๓. ปุขาล   ทว่า^๑ปุขาลศักราช ๑๐๔๗ นน   ถ้าเป็นจุลศักราช ๑๐๔๗ แล้ว
                                 ต้องเป็นปุมะเสง^๒

๔. ปุมะโรงนพศก   ทว่า^๑ปุมะโรงนพศกศักราช ๑๐๖๘ นน   ถ้าเป็นจุลศักราช ๑๐๖๘
                                 แล้ว   ต้องเป็นปุเถาะ^๒

พระพรหมวงษา เจ้าเมืองอุบล ฯ พระสุนทรราชวงษา เมือง
ยโสธร บอกรับพระราชทานให้อุปฮาด (กำ) เป็นเจ้าเมือง
ไพรดเกล้า ฯ พระราชทานนามสัญญาบัตร ตั้งอุปฮาด (กำ)
เมืองอุบล เป็นที่พระเทพวงษา เจ้าเมือง ยกบ้านโคกกงตง
พะเนียงขึ้นเป็นเมืองเขมราฐ ผูกส่วยน้ำรัก ๒ เลหต่อเบย บ้าน
๒ เลหต่อขอด ด้วยมีความชอบรบข้าศึกศัตรูมีชัยชนะ จึงได้
เป็นเมืองข้าหลวงเดิม

ครั้นถึงณบวออกจัตวาศก ศักราช ๑๑๗๔ เจ้านครจำปาศักดิ์
บอกรับพระราชทานให้ท้าวสิงผู้เป็นที่ราชวงศ์เมืองเขยงโขงเป็น
เจ้าเมือง ขอสาบุตรเจ้านครจำปาศักดิ์เป็นที่อุปฮาด ยกบ้าน
สิงห์ท่าเป็นเมืองยโสธร แล้วทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานนามสัญญาบัตร ตั้งราชวงศ์ (สิง) เป็นที่พระสุนทร
ราชวงษา เจ้าเมือง ตั้งท้าวสาเป็นอุปฮาด ตั้งท้าวบุตร บุตร
พระสุนทร ฯ เป็นราชวงศ์ ตั้งท้าวเสนบุตรท้าวพระวอเป็นราชบุตร
ยกบ้านสิงห์ท่าขึ้นเป็นเมืองยโสธร ผูกส่วยน้ำรัก ๒ เลหต่อเบย
บ้าน ๒ เลหต่อขอด ครั้นอยู่ได้ประมาณ ๘-๙ ปี พระสุนทร
ราชวงษา (สิง) ถึงแก่กรรม แล้วโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
นามสัญญาบัตร ตั้งอุปฮาด (สืง) เป็นที่พระสุนทรราชวงษา
เจ้าเมือง ราชวงศ์ (บุตร) เป็นที่อุปฮาด ราชบุตรเป็นที่ราชวงศ์
ท้าวสุตตา บุตรเจ้านครจำปาศักดิ์ ท้าวหน้า เป็นราชบุตร อยู่ได้

ประมาณสามเดือน พระสุนทรราชวงษาเลยถึงแก่กรรมไป บ้าน
เมืองก็ยั้งว่างอยู่

ครั้น ปีจอสัปตศก ศักราช ๑๑๘๗ เจ้านุผู้เป็นที่เจ้าเวียง

จันทน์ ครอบงำเมืองเวียงจันทน์บุรี คิดก่อการกองทัพรบกับ
กรุงเทพ ฯ แล้วเจ้านุแต่งตั้งให้เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร และเจ้า
สุทธิสารเป็นแม่ทัพ คุณกำลังออกจากเวียงจันทน์บุรี เจ้าราชวงศ์
คุณกำลังลงมารบเมืองร้อยเอ็ด เมืองกาฬสินธุ์ เมืองยโสธรและ
หัวเมืองต่าง ๆ ลงไปจนถึงเมืองนครราชสีมา เจ้าราชบุตรคุณกำลัง
ลงมารบเมืองเขมราฐ เมืองนครจำปาศักดิ์และหัวเมืองต่าง ๆ ไป
จนถึงเมืองพระตะบอง เมืองนครเสียมราฐ เจ้าสุทธิสารคุณกำลัง
ลงไปรบเมืองหล่มสักและหัวเมืองต่าง ๆ ไปจนถึงเมืองเลย ขณะ
นั้นข้อความ หลาย กองทัพ ชุมนุมกันไป ถึงใต้ฟ้า ละออธงรัตนา พระบาท
ณกรุงเทพ ฯ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีไว้พระทัยแก่ข้าศึกศัตรู จึง
มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาราชสุภาวดีเป็น
แม่ทัพ คุณทหารกรุงเทพ ฯ และไพร่หัวเมือง ยกออกจาก
กรุงเทพ ฯ มาปราบปรามกองทัพราชวงศ์ในป็นั้น ครั้นเจ้าพระยา
ราชสุภาวดีคุณกำลังขึ้นมาถึงแก่งคอย พบราชวงศ์กับพวกกำลัง
อยู่ที่นั่น เจ้าพระยาบดินทรเดชาแต่ยังเป็นเจ้าพระยาราชสุภาวดี

๕. ปีจอสัปตศก   ทว่าปีจอสัปตศกศักราช ๑๑๘๗ นั้น   ถ้าเป็นจุลศักราช ๑๑๘๗
ต้องเป็นปีระกา

พากำลังและนายทัพนายกองเข้าสู้รบกับกองทัพราชวงศ์ ราชวงศ์
กับนายทัพนายกองและไพร่กำลังสู้ทนเจ้าพระยาราชสุภาวดีไม่
ได้ เลยพากำลังหักทัพหลบตัวขึ้นมาถึงมุลเค็ง แขวงเมืองนคร
ราชสีมา เจ้าพระยาราชสุภาวดีคุมกำลังตามกองทัพราชวงศ์ขึ้น
มาถึงมุลเค็ง พบราชวงศ์กำลังอยู่ที่นั่น เจ้าพระยาราชสุภาวดีคุม
กำลังเข้าสู้รบกับกองทัพราชวงศ์อยู่ที่มุลเค็ง แล้วพวกครอบครัว
เมืองนครราชสีมาที่ราชวงศ์สู้รบได้ว่าจะคุมขึ้นไปเมืองเวียง
จันทบูรนั้น ก็กลับสามัคคีต่อเจ้าพระยาราชสุภาวดี เข้าสู้รบ
กับกองทัพราชวงศ์ ราชวงศ์ทนไม่ได้ ก็เลยพากำลังหักจาก
กองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดี ขึ้นมาถึงค่ายส้มป่อย แขวงเมือง
ศรีสะเกษ แล้วเจ้าพระยาราชสุภาวดีพากำลังเข้าสู้รบกองทัพ
ราชวงศ์ด้วยอาวุธสั้นยาว ราชวงศ์และนายหมวดนายกองสู้รบ
ทนกองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดีไม่ได้ เลยพากำลังหักจาก
กองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดี กลับขึ้นไปเมืองเวียงจันทบูร
แล้วเจ้าพระยาราชสุภาวดีจึงขึ้นมาตั้งอยู่เมืองขุขันธ์ จัดเอา
นายหมวดนายกองและไพร่กำลังเมืองอุบลฯ ได้อุปฮาดเมือง
เขมราฐคุมกำลังเมืองขุขันธ์ ได้อุปฮาดราชบุตร ท้าวฝ่าย
ท้าวคำ ท้าวสวอ และท้าวจันสีสุราช เป็นแม่ทัพคุมกำลัง ครั้น
เจ้าพระยาราชสุภาวดีจัดได้นายหมวดนายกองและไพร่กำลังสิ้นเชิง
แล้ว ถึงฤกษ์ยาม ก็เลยพานายหมวดนายกองและไพร่ยกจาก

เมืองโยธธรร ตามกองทัพราชวงศ์ขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์บุรี ครั้น
ไปถึงบ้านผักหวานแขวงเมืองหนองคาย ราชวงศ์ตั้งค่ายอยู่ที่นั่น
เจ้าพระยาราชสุภาวดี ราชวงศ์ จมื่นเข้าสูรบ อุปฮาด (บุตร)
ท้าวฝ่าย ท้าวคำ ท้าวสูวตามหลิงมา เจ้าพระยาราชสุภาวดีกำลัง
เข้าสูรบกับกองทัพราชวงศ์ กองทัพราชวงศ์ทนกองทัพเจ้าพระยา
ราชสุภาวดีมิได้ ก็เลยพากำลังข้ามโขงไปพึ่งอยู่เมืองญวน ขณะนั้น
เจ้าอนุ ผู้เป็น เจ้าเมืองเวียงจันทน์หนีไป พึ่งอยู่ เมือง ญวน เจ้า
พระยาราชสุภาวดี พา นายทัพ นายกอง ตาม เจ้าอนุ และ ราชวงศ์ไป
เมืองเวียงจันทน์อีก หาเห็นราชวงศ์ไม่ เมืองเวียงจันทน์บุรี
ก็เจียนบงอมอยู่

ขณะนั้นเจ้าน้อยบุตรเขยเจ้าอนุผู้เป็นเจ้าเมืองเชียงขวาง จึง
สามัคคีติดต่อเจ้าพระยาราชสุภาวดี ขอมถวายดอกไม้ทองเงินเป็น
ทางพระราชไมตรีขึ้นกับกรุงเทพ ฯ แล้วเจ้าพระยาราชสุภาวดี
จึงบังคับให้เจ้าน้อยเมืองเชียงขวางส่งตัวเจ้าอนุกับราชวงศ์ที่หนีตัว
ไปอยู่เมืองญวน ครั้นเจ้าน้อยเมืองเชียงขวางตามไปได้ตัวเจ้าอนุ
มาส่งให้เจ้าพระยาราชสุภาวดีแล้ว เจ้าพระยาราชสุภาวดีเลยคุม
เอาตัวเจ้าอนุเข้าไปกรุงเทพ ฯ

ขณะนั้นเจ้าพระยาราชสุภาวดี จึงตรวจดูครอบครัวเมืองเวียง
จันทน์บุรี จะคุมลงไปกรุงเทพ ฯ แล้วท้าวบุตรจึงกราบเรียน
เจ้าพระยาราชสุภาวดีว่า ท้าวค่าน้องชายอุปฮาด (บุตร) บิดบัง

ครอบครัวยัง ครั้นเจ้าพระยาราชสุภาวดีได้ส่วนได้ความจริงว่า
ท้าวคำบี่ดบังครอบครัวยัง เมืองเวียงจันทน์บุรีไว้ จึงเจ้าพระยา
ราชสุภาวดีจะเอา ท้าวคำมอดชีวิต แล้วอุปฮาดจึงกราบเรียน
เจ้าพระยาราชสุภาวดีว่า ท้าวคำเป็นน้องชายข้าพเจ้า ไปรบ
ข้าศึกศัตรูด้วย ก็มีชัยชนะแก่ข้าศึกศัตรูมาแล้ว ถ้าจะเอา
ตัวท้าวคำไปผลาญชีวิต ก็ขอให้เอาตัวข้าพเจ้ามาผลาญเสียด้วย
กัน ว่าดังนั้นแล้ว เจ้าพระยาราชสุภาวดีเลยสั่งให้พลทหารทำ
คอกริมลำน้ำพระชี ห้วยนอน เมืองยโสธรเสร็จแล้ว เอาดินบน

๖

เข้าใส่ไว้ในคอก ครั้นถึงกำหนดแล้ว เจ้าพระยาราชสุภาวดีให้
เพ็ชรมหาดเอาอุปฮาดผู้พี่ ท้าวคำผู้น้อง และบุตรภรรยาญาติพี่น้อง
ของอุปฮาด บุตรท้าวคำเข้าใส่ในคอก ถึงกำหนดแล้ว เอาเพลิง
จุด อุปฮาด ท้าวคำ ภรรยา ญาติพี่น้องเลยพร้อมกันสิ้นชีวิตไป
ครั้นณ ปีเถาะโทศก ศักราช ๑๑๕๒ เจ้าพระยาราชสุภาวดี

๗

จึงโปรดให้ท้าวฝ่ายบุตรเจ้านครจำปาศักดิ์ เป็นที่พระสุนทร

๖. ห้วยนอน คือทิศใต้ เพราะประเพณีของชาวแถบนี้ ปลูกเรือนยาวตาม
ตะวัน หันหน้าเรือนไปสู่ทิศเหนือ และนอนมกขวางเรือน
คือหันศีรษะไปทางทิศใต้ และเหือบดเท้าไปทางทิศเหนือ
เพราะฉะนั้นเขาจึงเรียกทิศใต้ว่าห้วยนอน และเรียกทิศเหนือว่า
ปลายต้น.

๗. ปีเถาะโทศก ทว่าปีเถาะโทศกศักราช ๑๑๕๒ นั้น ถ้าเป็นจุลศักราช ๑๑๕๒
แล้ว ต้องเป็นปีชวด.

ราชวงษาเจ้าเมือง ให้ท้าวแพงบุตรพระประทุม ๗ เป็นที่อุปฮาด
 ท้าวสุดตาเป็นราชวงศ์ ท้าวอินเป็นราชบุตร กุ่มครองเมืองยโสธร
 แล้วเห็นว่าพระสุนทรราชวงษามีความชอบมาก โปรดประทาน
 ครว้ที่รบมาได้ให้พระสุนทร ๗ ๕๐๐ ครว้ และให้เป็นเจ้าเมือง
 ทั้งสอง คือเมืองยโสธรและนครพนม ครั้นเจ้าพระยาราชสุภาวดี
 กลับเข้าไปกรุงเทพ ๗ พระสุนทร ๗ จึงให้อุปฮาด (แพง) เป็น
 ผู้ว่าราชการแทนอยู่ณเมืองยโสธร พระสุนทรราชวงษาเลยขึ้น
 ไปจัดราชการอยู่ณเมืองนครพนมประมาณ ๖-๗ ปี พระสุนทร
 ราชวงษา จึงบอกขอรับ พระราชทานที่ดินที่ควรในเมือง นครพนม
 สร้างวัดและพระอาราม พระเจดีย์หนึ่งหลังไว้กับเมืองนครพนม
 ก็เป็นที่สะอาดภาคภูมิแก่บ้านเมืองมาเท่าทุกวันนี้ แต่อุปฮาด
 (แพง) ผู้ว่าราชการแทนพระสุนทรราชวงษาอยู่ณเมืองยโสธร
 ก็พร้อมด้วยท้าวเพี้ยกรมการ ขอรับพระราชทานที่ดินที่ควรใน
 เมืองยโสธร ๒ แห่ง ที่บ้านข้าวแขวงเมืองยโสธรแห่ง ๑ สร้างวัด
 และสร้างพระอาราม พระเจดีย์ ที่เมืองยโสธร ๒ วัด ๆ หนึ่งขอ
 วัดศรีเมืองคุณ วัดหนึ่งขอวัดบวรระพานุทิศ และสร้างอุปัฏ
 ไส้พระพุทธรูปมหากัจจายน์หลัง ๑ และสร้างองค์พระพุทธรูป
 ใหญ่ปิดทองก็หลายองค์ เป็นที่สะอาดแก่บ้านเมืองเท่าทุกวันนี้
 และอุปฮาด (แพง) ได้ไปตั้งทัพเมืองพระตะบอง ขณะเมื่อพระ
 สุนทรราชวงษาขึ้นไปเป็นเจ้าเมืองนครพนมนั้น ก็ได้รับราชการ

ฉลองพระเดชพระคุณต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมาช้านาน ก็หา
มีความผิดไม่ แล้วพระสุนทรราชวงษาจึงไปเกลี้ยกล่อมช่องชุม
เอาครอบครัวเมืองตะโปน เมืองวัง เมืองมหาชัยกองแก้ว ได้
ครอบครัวนอก พระราชอาณาเขตต์ มาขึ้น กับ กรุงเทพฯ ๑ เป็น
ครอบครัวหลายร้อยหลายพัน แต่ครัวเมืองพิน เมืองตะโปน
ยกมาตั้งห้วยแซงขึ้นเป็นบ้านสองแซง ครัวเมืองมหาชัยกองแก้ว
พระสุนทร ๑ มีใบบอกขอรับพระราชทานให้เป็น เมือง สกตนคร
ครัวเมืองวัง พระสุนทร ๑ บอกขอรับพระราชทานขึ้นเป็นเมืองเว
(คือ เมืองเรณูนคร) ครัวเมืองนอง พระสุนทร ๑ บอกขอรับ
พระราชทานขึ้นเป็น เมืองท่าอุเทน ขึ้นแก่เมืองนครพนม แต่
เมืองวานรนิวาส พระสุนทร ๑ บอกให้เป็นเมืองขึ้นกับ เมือง

๑๐

สกตนคร ครั้นต่อมาได้ประมาณ ๕—๖ ปี พระสุนทรราชวงษา
แต่งให้ช่างต่อหมอกวญ กุ่มข้างพัง พลาย เข้าไปโพนแซก
คล้องตามเถื่อนป่า หมอกวญไพร่เมืองยโสธรได้ช้างสี่ประเภท
มาให้พระสุนทร ๑ พระสุนทร ๑ จึงมีใบบอกถวายช้างสี่ประเภท

๘. เมืองเรณูนคร เวลานั้นยังขึ้นกับลาวแล้ว.

๙. เมืองท่าอุเทน เวลานั้นยังขึ้นกับลาว และขึ้นจังหวัดนครพนมตามเดิม.

๑๐. เมืองวานรนิวาส เวลานั้นยังขึ้นกับลาว และขึ้นจังหวัดสกตนครตามเดิม.

ลงไปกรุงเทพ ฯ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินออกมาทอดพระเนตรรับช้างสี่ประหลาด แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามสัตยญาบัตรเลื่อนยศช้างสี่ประหลาดเป็นพระพิมล ฯ ช้าง ๑ เป็นพระวิสุทธ ฯ ช้าง ๑ แล้วโปรดพระราชทานตราความชอบให้แก่พระสุนทร ฯ และโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัตยญาบัตรตั้งหมอ กวัญ

ต่อมาถึงณัษตวันจัตวาศก ศักราช ๑๒๑๔ พระสุนทร ฯ จึงมอบเมืองนครพนมคืนให้แก่อุปฮาดและกรมการเมืองนครพนม แล้วพระสุนทร ฯ จึงกราบบทวบบังคมลามายู่เมืองยโสธรตามเดิม แล้วก็สร้างวัดขึ้นที่เมืองยโสธรอีกแห่งหนึ่ง

ครั้นถึงปีมะเส็งนพศก ศักราช ๑๒๑๕ พระสุนทร ฯ เจ้าเมืองยโสธร และเมืองนครพนมถึงแก่กรรม อุปฮาด ราชวงศ์ราชบุตรก็เลยถึงแก่กรรมไปด้วยกัน ตั้งแต่หลวงศรีวรราช เพี้ยศพบิดารักษาราชการบ้านเมืองอยู่ ห้ามเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตรไม่ บ้านเมืองก็ว่างเปล่าอยู่

ครั้นถึงปีมะเมียสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๒๐ พระศรีวรราชผู้ช่วย จึงมีใบบอกขอรับพระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิงเผาศพพระสุนทร ฯ บิดาเสร็จ

ครั้นถึงปีมะแมสัปตศก ศักราช ๑๒๒๑ จึงมีตราพระราชสีห์โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาขมราช แต่ยังเป็นทีพระยากำแหงสงคราม

เจ้าเมืองนครราชสีมา ขึ้นมาเป็นข้าหลวงแม่กองสัก ตั้งสักเลข
หัวเมืองทั้งปวงฝ่ายตะวันออก อยู่ณเมืองยโสธร

ครั้นถึงณเบ้าอกโทศก ศักราช ๑๒๒๒ เมืองแสน เมือง
จันทร์ ท้าวเพี้ย กรมการเมืองยโสธร เห็นว่าพระศรีวราชเป็น
บุตรพระสุนทร ฯ ท้าวแซ้เป็นบุตรอุปฮาด ท้าวอันเป็นบุตร
ท้าวจันศรีสุราช ท้าวพิมพ์เป็นหลานอุปฮาด (แพง) ท้าวสุพรม
เป็นบุตรพระสุนทร ฯ และมีความชอบมาด้วย ได้ดีทัพและ
ได้ช้างเผือก และเมื่อบิดายังมีชีวิตอยู่นั้น ก็พากันรับราชการ
มั่นคงแข็งแรง เมืองแสน เมืองจันทร์ ท้าวเพี้ยกรมการ ญาติ
พี่น้อง จึงพร้อมกันมีใบบอกลงไปกราบบังคมทูลพระกรุณาใต้ฝ่า
ละอองธุลีพระบาท ขอรับพระราชทานให้พระศรีวราช (เหม็น)
เป็นพระสุนทร ฯ ท้าวแซ้เป็นอุปฮาด ท้าวอันเป็นราชวงศ์
ท้าวพิมพ์เป็นราชบุตร ท้าวสุพรมเป็นหลวงศรีวราชผู้ช่วยราชการ
จันทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามสัญญาบัตร
ตั้งพระศรีวราชเป็นที่พระสุนทร ฯ ผู้ว่าราชการเมืองยโสธร ท้าว
แซ้เป็นที่อุปฮาด ท้าวอันเป็นราชวงศ์ ท้าวพิมพ์เป็นราชบุตร
ท้าวสุพรมเป็นพระศรีวราชผู้ช่วย ขึ้นมาครอบครองแม่บ้านน้ำ
สาวบ่าวไพร่เมืองยโสธร ครั้นอยู่มาได้ประมาณ ๓-๔ ปี อุปฮาด
(แซ้) ถึงแก่กรรม ต่อมาอีกประมาณ ๒-๓ ปี พระสุนทร ฯ
แต่งให้ข้างต่อ หมอ กวัญ ไปแซกโพน ได้ช้างสี่ประหลาด

ข้างหนึ่ง ได้บอกลงไป นำถวายข้อเสวก ครั้นอยู่มาช้านาน
ประมาณ ๒-๓ ปี พระสุนทร ๗ ราชวงศ์ ราชบุตร พระศรี-
วราชและบุตรภรรยา สร้างวัด สร้างอาราม สร้างพระพุทธรูป
และสร้างพระเจดีย์ ได้ประมาณ ๒-๓ ปี ราชวงศ์กับราชบุตรถึง
แก่กรรม

ครั้นปีระกาเบญจศก ศักราช ๑๒๓๕ พระสุนทรราชวงษา
เจ้าเมืองยโสธร ขอรับพระราชทานให้พระศรีสุพรมเป็นที่อุปฮาด
ขอท้าวบาเป็นราชบุตร ท้าวแก่เป็นที่พระศรีวราชผู้ช่วยราชการ
เมืองยโสธร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ พระ
ราชทานนามสัญญาบัตร ตั้งพระศรีสุพรมเป็นที่อุปฮาด ตั้ง
ท้าวบาเป็นราชบุตร ตั้งท้าวแก่เป็นที่พระศรีวราช ขึ้นมารับ
ราชการช่วยพระสุนทร ฯ

ครั้นต่อมาถึงณ บจอสัปตศก ศักราช ๑๒๓๗ เกิดทัพ้ายฮ่อ^{๑๑}
ที่ค่ายสมดี ค่ายวัดจันทน์ แขวงเมืองหนองคาย จึงมีตราโปรด
เกล้า ฯ ให้พระยามหาอำมาตย์ ข้าหลวงเป็นแม่ทัพ ขึ้นไปตีทัพ
้ายฮ่อณเมืองหนองคาย พระยามหาอำมาตย์จึงเกณฑ์เอากำลัง
เมืองยโสธรห้าร้อยคน พระสุนทร ๗ (همین) ผู้ว่าราชการ
เมืองยโสธร จึงแต่งให้อุปฮาด (บา) แต่ยังเป็นที่ราชบุตร ท้าว

๑๑. บจอสัปตศก ท้าวบจอสัปตศกศักราช ๑๒๓๗ นั้น ถ้าเป็นจุลศักราช ๑๒๓๗
แล้ว ต้องเป็นปีถุน

กันยา แต่ยังเป็นท้าวสุทธีสมเป็นนายหมวดนายกอง คุณเอ
กำลังทัพห้ำร้อยคนขึ้นไปตีทัพอ้ายฮ่อพร้อมทัพพระยามหาอำมาตย์
ณเมืองหนองคาย ครั้นเสร็จราชการแล้ว ต่อมาถึงบิณฑนพลก
ศักราช ๑๒๓๕ พระสุนทรฯ ถึงแก่กรรม ครั้นถึงบิณฑ
สัมฤทธิศกศักราช ๑๒๔๐ อุปฮาด (สุพรม) ราชบุตร (บา)
พระศรีวรราช (แก) บอกขอรับพระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิงขึ้น
มาเผาศพพระสุนทรฯ อุปฮาด (แจ้) ราชวงศ์ (อัน) ราชบุตร
(พิม) ครั้นเสร็จแล้ว เมืองแสน เมืองจันทร์ ท้าวเพี้ยกรมการ
พร้อมกันเห็นว่า อุปฮาด (สุพรม) ราชบุตร (บา) พระศรี
วรราช (แก) ท้าวกันยาบุตรอุปฮาด (แพง) ท้าวอันบุตรราชวงศ์
(สุดตา) เป็นคนสัตย์ซื่อมั่นคง รับราชการสนองพระเดชพระ
คุณโดยทางสุจริต จึงได้บอกให้อุปฮาด (สุพรม) ลงไปเฝ้า
ทูลละอองธุลีพระบาท แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรด
เกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ตั้งอุปฮาด (สุพรม) เป็นที่
พระสุนทรฯ ราชบุตร (บา) เป็นอุปฮาด พระศรีวรราช (แก)
เป็นราชวงศ์ ท้าวกันยาเป็นราชบุตร ท้าวอันเป็นพระศรีวรราช
ผู้ช่วยราชการ ขึ้นมารับราชการครอบครองเมืองยโสธร ในปี
ขาลสัมฤทธิศก ศักราช ๑๒๔๐ เวลาเมื่อพระสุนทรฯ จะลงไป
รับสัญญาบัตรนั้น หลวงจุมพลภักดี นายกอง บุตรพระประทุมฯ
ซึ่งพระสุนทรฯ (เหม็น) ตั้งให้เป็นกรมการ มีความทะเลาะ

วิวาท อยากทำส่วยผลเร็วเป็นแผนก ขึ้นกับกรุงเทพ ฯ ต่าง
 หาก อุปฮาด (สุพรม) ไม่ยอมให้หลวงจุมพลภักดีทำส่วยผล
 เร็วเป็นแผนก จะให้ทำส่วยผลเร็วขึ้นกับเมืองยโสธรตามเดิม
 หลวงจุมพลภักดี นายกอง หายอมขึ้นเมืองยโสธรไม่ จึงทำเอา
 บัญชีรายชื่อตัวเลขเมืองยโสธรไปขึ้นเมือง กมลาสัย แล้วพระ
 ราชบุตรบริหาร ผู้ว่าราชการเมืองกมลาสัย จึงบอกขอรับพระ
 ราชทานให้หลวงจุมพลภักดีเป็นที่เจ้าเมือง ขอบ้านเขาดินบังโดน
 ในเขตต์แขวงเมืองยโสธรขึ้นเป็นเมืองเสลภูมิ

ครั้นถึงณปีเถาะเอกศกศักราช ๑๒๔๑ มีท้องตราพระราชสีห์
 โปรดเกล้า ฯ ขึ้นมาถึง พระสุนทร ฯ (สุพรม) ราชวงศ์ และ
 ราชบุตรว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ พระราช
 ทาน นาม สัญญาบัตร ตั้ง หลวงจุมพลภักดี ขึ้น เป็น ที่พระนิคม
 บริรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองเสลภูมิ ยกบ้านเขาดินบังโดนเขตต์
 แขวงเมืองยโสธรขึ้นเป็น เมืองเสลภูมิ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้

๑๒

แบ่งเขตต์แขวงเมืองยโสธรแต่หัวยังฝ่ายเหนือให้เป็นเขตต์แขวง
 เมืองเสลภูมิ ฝ่ายใต้เป็นเขตต์แขวงเมืองยโสธร เมื่อโปรด
 เกล้า ฯ ตั้งขึ้น พระสุนทร ฯ ยังหายอมแบ่งบั้นไม้ ครั้นต่อมา
 ประมาณ ๔-๕ ปี พระศรีวรวงศ์ (อัน) ถึงแก่กรรม พระ

๑๒. เมืองเสลภูมิ เวลานั้นยังลงเป็นอำเภอ และขึ้นจังหวัดร้อยเอ็ด มณฑล
 นครราชสีมา

สุนทร ฯ เห็นว่าท้าวสุขบุตรราชบุตรเป็นคนสัดย์ซื่อมั่นคง พระ
 สุนทร ฯ จึงบอกขอรับพระราชทานให้ท้าวสุขเป็นที่พระศรีวรา
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามสัญญา
 บัตร ตั้งให้ท้าวสุขเป็นที่พระศรีวราฯ ขึ้นมารับราชการกับ
 พระสุนทร ฯ เจ้าเมือง อยู่ได้ประมาณ ๔-๕ ปี ราชบุตร (กัญญา)
 พระศรีวราฯ (สุข) ถึงแก่กรรมไป ยังหาทันได้เผาศพไม่
 ครั้นถึงบมะเส็งตรีนึก สักราช ๑๒๔๓ อุปฮาด (บา) ถึงแก่
 กรรมไปอีก จึงบอกขอรับพระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิงขึ้นมา
 เผาศพอุปฮาด (บา)

ครั้นต่อมาถึงบมะแมเบญจศก สักราช ๑๒๔๕ อ้ายฮ่อ
 ยกกองทัพ มาตั้ง อยู่ทุ่งเชียงคำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 กรุงเทพ ฯ มีตราพระราชสีห์โปรดเกล้า ฯ ให้พระยาราชวรานุกูล
 เป็นแม่ทัพ ขึ้นมาตีทัพฮ่ออยู่ทุ่งเชียงคำ พระยาราชวรานุกูล
 จึงมีหนังสือแต่งให้หลวง อภัยพิพิธเป็นข้าหลวง มาเกณฑ์เอาช่าง
 ม้า โค ต่าง เมืองยโสธร บรรทุกเข้าน้ำลำเลียงไปเลี้ยงกองทัพ
 พระยาราชวรานุกูลอยู่ทุ่งเชียงคำ พระสุนทร ฯ (สุพรม) จึง
 แต่งให้ราชวงศ์ (ฮู่) แต่ยังเป็นสุริยง เป็นนายคุมเอาช่าง ม้า
 โค ต่าง บรรทุกเข้าน้ำลำเลียงขึ้นไปเลี้ยงกองทัพ ณ ทุ่งเชียงคำ ยัง
 หาทันเสร็จไม่ พระยาราชวรานุกูลจึงพาแม่ทัพนายกองกลับคืน
 มาตั้งอยู่ ณ เมืองหนองคาย

ครั้นต่อมามีตราโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมเป็นแม่ทัพใหญ่ คุมนายทัพนายกองขึ้น มาตีทัพ ตั้งกองอยู่ณเมืองหนองคาย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงต่างพระองค์ผู้สำเร็จราชการ มณฑลลาวพวน จึงมีตราเกณฑ์เอาช่าง ม้า โค ต่าง เมือง

๑๓

ยโสธร ไปเข้ากระบวนทัพณเมืองหนองคาย พระสุนทร ฯ เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร พระศรีวรราช ท้าวเพี้ย กรมการ จึงจัดช่าง แต่งให้ท้าวโพธิสาร (เพ็ด) บุตรพระสุนทร ฯ คนเก่าเป็นนาย คุมเอาช่างขึ้นไปเข้ากองทัพพระเจ้า น้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงต่างพระองค์ ผู้สำเร็จราชการมณฑลลาวพวนณเมืองหนองคาย พระเจ้าน้อง ยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมและแม่ทัพนายกองปราบปราม อ้ายฮ่อมชะชนะเสร็จแล้ว ครั้นถึงบจ้ออัฐศก ศักราช ๑๒๔๘ พระสุนทร ฯ เจ้าเมือง เห็นว่าราชวงศ์ (แก่) เป็นผู้ใหญ่และควร ได้สัญญาบัตร หวังมีความชอบ กับได้ให้ท้าวฮ่อมบุตรอุปฮาด (แซ่) ไปส่งเข้าลำเลียงกองทัพอีกครั้งพระยาราชวรานุกุล พระสุนทร ฯ

๑๓. มณฑลลาวพวน เมื่อจัดการปกครองแบ่งเป็นมณฑลขึ้นครั้งแรก เรียกมณฑล อุดรว่ามณฑลลาวพวน เรียกมณฑลสวางว่ามณฑลลาวกลาว และ เรียกมณฑลนครราชสีมาว่ามณฑลลาวกลาง ครั้นต่อมามีเปลี่ยน ชื่อเรียกเป็นมณฑลอุดร มณฑลสวาง และมณฑลนครราชสีมา รวมเรียกชาวแถบนี้ว่าลาวพุงขาว เพราะไม่ได้สักฟุง.

จึงบอกขอรับพระราชทานให้ราชวงศ์ (แก่) เป็นอุปฮาด ท้าวผู้
เป็นราชวงศ์ ขึ้นมารับราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่กับพระ
สุนทร ฯ เจ้าเมือง

ครั้นปีรัตนโกสินทรศก ๑๐๕ (พ.ศ. ๒๔๓๓) ตรงกับปีชวด
โทศกศักราช ๑๒๕๒ พระสุนทรราชวงษา (สุพรม) เข้าเมือง
พร้อมด้วยท้าวเพี้ยกรมการคุมเอาเงินแทนผลเร่วส่วยของหลวงไป
ทูลเกล้า ฯ ถวาย ณ กรุงเทพ ฯ และไปในงานพระราชพิธีโสกันต์
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร แล้วพระ
สุนทร ฯ ท้าวเพี้ยเมืองยโสธร ที่คุมเงินส่วย จึงพร้อมกันทำ
ฎีกาน้อมเกล้า ฯ ถวาย ขอรับพระราชทานให้ท้าววรบุตร (หุน)
เป็นท้าวบุตร ท้าวจันศรีสุราชเป็นที่หลวงศรีวรราช แล้วพระ
สุนทร ฯ เสด็จกราบบังคมลาขึ้นมารับราชการเมืองยโสธร

ครั้นถึงปีรัตนโกสินทรศก ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) ตรงกับ
ปีเถาะตรีศกศักราช ๑๒๕๓ ราชบุตร (หุน) หลวงศรีวรราช
(ศรีสุราช) ผู้ช่วย เชิญเอาสัญญาบัตรที่พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานขึ้นไปรับราชการ อยู่กับ พระสุนทร ฯ
ครั้นอยู่มาถึงเดือนพฤศจิกายนในปีเดียวกันนั้น พระสุนทร ฯ
เจ้าเมือง ราชวงศ์ (อยู่) ถึงแก่กรรม

ในปลายปีร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) นั้น มีพระบรมราช
โองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้พระเจ้านั่งงยาเธอ กรมหลวง

พิชิตปรีชากร เสด็จขึ้นมาประทับอยู่ณเมืองอุบล ฯ เป็นข้าหลวง
ต่างพระองค์ ผู้สำเร็จราชการมณฑลลาวท้าว แล้วโปรดเกล้า ฯ
มีลายพระหัตถ์ให้ท้าวสุทธิกุมาร (ทองดี) บุตรอุปฮาด (บา) รับ
ราชการตำแหน่งราชวงศ์

ครั้นถึงณปร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) อุปฮาด (แก้ว)
ราชบุตร (หุน) หลวงศรีวรราช ผู้ช่วย พร้อมด้วยท้าวเพี้ย
กรมการ บอกขอรับพระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิง ขึ้นมาเผา
ศพพระสุนทร ฯ (สุพรม) เจ้าเมือง แต่หาทันได้เผาไม่

ครั้นปีปร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) พระเจ้าน้องยาเธอ กรม
หลวงพิชิตปรีชากร ข้าหลวงต่างพระองค์ ผู้สำเร็จราชการมณฑล
ลาวท้าว โปรดเกล้า ฯ ให้หลวงพิทักษ์สุเทพ ข้าหลวง ท้าวไชย
กุมาร กรมการเมืองอุบล ฯ ขึ้นมาจัดราชการอยู่เมืองยโสธร
แล้วอุปฮาด ราชบุตร หลวงศรีวรราช ท้าวสุทธิกุมาร ผู้รับที่
ราชวงศ์ จึงพร้อมด้วยหลวงพิทักษ์สุเทพข้าหลวง เผาศพพระ
สุนทร ฯ (สุพรม) เจ้าเมืองยโสธร เสร็จแล้วบ้านเมืองก็ว่าง
เปล่าอยู่ มีแต่อุปฮาด (แก้ว) ราชบุตร (หุน) หลวงศรี
วรราช รับราชการบ้านเมืองอยู่กับหลวงพิทักษ์สุเทพ

ต่อมาในปีเดียวกันนั้น เกิดทัพฝรั่งเศสขึ้นทางเมืองเขมราฐ
แห่ง ๑ เมืองเสียมโบกแห่ง ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
พิชิตปรีชากร ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวท้าว

โปรดเกล้า ฯ เณท์เอากำลังเมืองยโสธร ๑,๐๐๐ คน ให้หลวงพิทักษ์สุเทพ เป็นแม่ทัพคุมไป ข้างเมืองเขมราฐ ๑๕๐๐ คน อุปฮาด ราชบุตร หลวงศรีวรราช กรมการ แต่งให้ราชวงศ์ ราชบุตร คุมไปเข้ากองทัพ ข้างเมืองเสียมโบก ๕๐๐ คน ครั้นสำเร็จราชการทัพแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิษิตปรีชากร เสด็จกลับเข้าไปกรุงเทพ ฯ

ครั้นถึงปีร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๓) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ เสด็จขึ้นมาประทับอยู่เมืองอุบล ฯ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ ผู้สำเร็จราชการมณฑลลาวกาว แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้นายร้อยโทสอน เป็นข้าหลวงขึ้นมาจัดราชการเมืองยโสธร แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้อุปฮาดรับราชการตำแหน่งพระสุนทร ฯ ให้ราชบุตรรับราชการตำแหน่งอุปฮาด ให้หลวงศรีวรราช ผู้ช่วยพิเศษ รับราชการตำแหน่งราชบุตร

ครั้นถึงปีร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๔๑) โปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้หลวงศรีวรราช ผู้ว่าราชการเมืองยโสธร เป็นพระสุนทรราชเดช ผู้ว่าราชการเมืองยโสธร

ครั้นถึงปีร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๔๒) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ สำเร็จราชการมณฑลอีสาน เสด็จมาประทับที่เมืองยโสธร โปรดประทานประทวนตั้งราชวงศ์ (ทองดี) เป็นหลวงยศไกรเกรียงเดช ทำการ

ตำแหน่งยกบัตร ให้ท้าวโพธิสาร (ตา) รับประทวนเป็นหลวง
ยศยศสุรามฤต ผู้ช่วย เป็นผู้แทนนายอำเภออุทัยโสธร โปรด
เกล้า ฯ ให้ท้าวสิทธิสาร (สมเทศ) รับประทวนเป็นหลวงยศ
วิทย์ธำรง ผู้ช่วย โปรดเกล้า ฯ ให้เมืองจันทร์ (ฉิม) รับ
ประทวนเป็นหลวงยศเขตรวิมลคุณ ทำการตำแหน่งมหาดไทย
เป็นผู้แทนนายอำเภอปจิมยโสธร

ครั้นถึงปีร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๕) โปรดให้ชานนท์ (ชาย)
รับประทวนเป็นหลวงยศอดุลผลเดช ทำการตำแหน่งพล

ครั้นปีร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕) มณฑลอุบล ฯ แต่งให้
เจ้าเหลื่อม บุตรเจ้าอุปราชเมืองนครจำปาศักดิ์ เป็นผู้แทน
นายอำเภออุทัยโสธร ณ บ้านลุมพุก ให้นายพัน เมืองอุบล ฯ
เป็นผู้แทนนายอำเภอปจิมยโสธร

ครั้นเดือนกุมภาพันธ์ในปีเดียวกันนั้น นายพลตรี พระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช ผู้บัญชาการกองพลที่ ๑๐
มณฑลอุบล ฯ มณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ด เสด็จมาตรวจ
ราชการ และเสด็จมาที่เมืองยโสธร

ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปลี่ยน
นามอำเภออุทัยโสธร เป็นอำเภอกำเขื่อนแก้ว และเปลี่ยน
นามอำเภอปจิมยโสธร เป็นอำเภอยโสธร

